

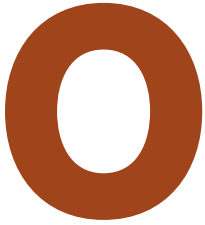
Open Access

– gesloten voor de periferie?

Op initiatief van de Nederlandse Nationale UNESCO-commissie kwam op 20 januari in Amsterdam een veertigtal deskundigen bijeen. Onderwerp: de problematiek rondom Open Access voor wetenschappers in minder ontwikkelde landen. Veel verder dan 'a global view on Open Access' – de titel van de bijeenkomst – kwam men niet.

Erik Boucher





Open Access (OA) kan de ROI van wetenschappelijk onderzoek vergroten, omdat kennis vrij toegankelijk wordt gemaakt. Het zou zelfs kunnen bijdragen aan een betere wereld, omdat minder ontwikkelde landen volop kunnen meeprofiteren. Maar OA zaagt ook aan de poten van het businessmodel van uitgevers. Het zwaartepunt van de mondiale kenniseconomie ligt in het Westen – met de opkomende economieën in Azië is het de vraag hoe lang nog – en het kost dus moeite de waarde van kennis en informatie te delen.

BEWEGING

OA is meer dan een distributieprincipe. Het is ook een visie en een beweging, gedreven door de wens dat onderzoeksmateriaal (publicaties, data en educatief materiaal) gemakkelijk en kosteloos toegankelijk wordt gemaakt voor derden. Veel wetenschappelijk materiaal komt tot stand via onderzoek dat met publiek geld wordt gefinancierd. Resultaten zouden ten goede moeten komen aan de maatschappij (of: de economie) die heeft meebetaald: niet alleen in de vorm van innovaties en uitvindingen, maar ook in de vorm van oorspronkelijke data en publicaties. Een flink aantal landen en instellingen heeft hier al verklaringen over opgesteld. Een onderdeel van OA is permanente en vrije toegang tot *onderzoeksdata*. Dit is voor alle onderzoekers relevant, maar ook hier spelen verschillende praktische uitdagingen rondom metadata, standaarden, interoperabiliteit en protocollen voor opslag en beheer van repositories.

OPEN ACCESS WORDT TREND?

Gerard Bierens en Erik Oomen constateerden in DB 2-2010 al dat OA een ideaal is, dat nog niet geheel binnen handbereik ligt. Maar er is wel ontwikkeling te zien. Commerciële en ideële sponsors stellen steeds vaker als eis dat het door hen mogelijk ge-

maakte onderzoek via OA wordt gepubliceerd. Wetenschappelijke instellingen maken intensief gebruik van repositories, die vrije toegang bieden. Toch is het nog erg aantrekkelijk voor instellingen om onderzoek te publiceren binnen het dure model van uitgevers, want OA en repositories hebben nog niet het aanzien en prestige van gevestigde wetenschappelijke tijdschriften. 'Oude' systemen als peer reviews, impact factoren en citatie indexen bepalen het aanzien van publicaties en de uitgevers die dit proces faciliteren, vragen hoge bedragen voor toegang tot wetenschappelijke informatie.

Daarmee blijft een algehele verandering uit. Dat is met name een bezwaar voor minder ontwikkelde gebieden, die op deze wijze uitgesloten blijven van toegang tot wetenschappelijke publicaties. Reden voor de Nederlandse Nationale UNESCO commissie om een Expert Meeting op te zetten met vertegenwoordigers van Noord/West en Zuid: 'a global view on Open Access', met de KNAW als gastheer in het Trippenhuis in Amsterdam.

PERIFERIE ONDERVERTEGENWOORDIGD

UNESCO, onderdeel van de Verenigde Naties, organiseerde de expert meeting omdat de organisatie onvoldoende overtuigd is van het feit dat haar doelstellingen op het vlak van OA *wereldwijd* tellen. VN-organen zoals de WHO zijn ook actief met OA-onderwerpen en UNESCO wil graag een actievere rol spelen. Met de expert meeting wilde men de discussie over Open en Permanent Access in Nederland verrijken, daarbij gebruik makend van de input van 'zuidelijke' landen. Deelnemers aan de meeting waren onder meer afkomstig uit de academische wereld, de overheid, sponsors en bibliotheken. De uitgevers ontbraken. Uit de periferie waren vier deelnemers uit Ghana, Nepal, Brazilië, Kameroen – hun aantal stak gezien de doelstelling schril af bij de circa dertig westerse deelnemers.

POSITION PAPER

Voorafgaand aan de meeting was er een UNESCO

position paper opgesteld, met globaal de volgende uitgangspunten:

- (1) Open en Permanent Access rondom wetenschappelijke publicaties en data vormen een essentieel instrument voor de wetenschappelijke vooruitgang op het zuidelijk halfrond. Westerse landen zouden meer aandacht moeten schenken aan de problemen van deze regio.
- (2) UNESCO zou graag zien dat het 'gefinancierd-met-publieke-middelen'-argument om wetenschappelijke kennis vrij beschikbaar te maken, aangevuld wordt met de meer fundamentele argumenten uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.
- (3) OA zou verplicht moeten worden gesteld in internationale wetenschappelijke samenwerkingsverbanden, waarbinnen dan budget voor de auteurskosten moet worden opgenomen.
- (4) OA zou de norm moeten zijn voor publicaties en voor data, ter ondersteuning van herhaalonderzoek en vergelijkend onderzoek.
- (5) Internationale samenwerking is cruciaal en vraagt om het opstellen van standaarden en coördinatie.
- (6) Verder ziet de UNESCO het als belangrijke taak om bewustwording te creëren rondom Open en Permanent Access bij zowel wetenschappers als beleidsmakers.

De periferie of 'het zuiden' profiteert nauwelijks van OA; veel landen in Afrika, Azië en Zuid-Amerika kunnen de kosten van toegang tot wetenschappelijke publicaties niet dragen. De verschillen tussen ontwikkelingslanden zijn groot: het ene land heeft geheel geen toegang, in andere landen ontstaan overheidsinitiatieven die de mogelijkheden enigszins verruimen. De beschik-

baarheid van internet is een voorwaarde waar niet altijd aan wordt voldaan. Het omdraaien van het financieringsmodel is ook een belemmering: als er geen middelen beschikbaar zijn voor abonnementen op wetenschappelijke publicaties, is de kans klein dat er wel geld is voor het financieren van de auteursbijdragen. In rijkere landen leidt de omdraaiing juist tot kostenbesparingen – een voordeel voor het Westen, dat de verschillen met armere landen nog verder vergroot.

GESLOTEN OPEN ACCESS-BIJEENKOMST

Jos Engelen (voorzitter NWO) stelde in het afsluitende gedeelte van de bijeenkomst – als enige toegankelijk voor de pers – dat er tijdens de bijeenkomst te weinig aandacht was geweest voor de rol van de academische uitgevers. En: hoewel er steeds meer OA-tijdschriften bijkomen, worden ze onvoldoende ondersteund door de wetenschap zelf. Verder hebben onderzoeksdisciplines en regio's op verschillende manieren invloed op de OA-discussie, die in algemene zin meestal begint met 'OA' en daarna snel uitkomt bij 'geld'. Deelnemers aan de expert meeting vonden het opstellen van meetbare doelen voor UNESCO te ambitieus, ze zagen liever een manifest – op basis van het position paper – dat de Berlin De-



claration onderschrijft. Het meest frappante was wel dat aan het einde van de wrap-up de definitiediscussie werd opgerakeld: wat is nu eigenlijk OA?

Michel Wesseling, vanuit ISS als lid van het expertteam aanwezig, stelde na afloop dat er weinig concreets uit de meeting naar voren is gekomen. Hij noemde met name het achterwege blijven van acties richting de uitgevers – belangrijke stakeholders die bovendien niet aanwezig waren. “De belangrijkste uitkomst is dat Elsevier 34 procent winst kan blijven boeken.”

GROEI IN OA-PUBLICATIES

Peter Doorn, directeur van DANS (Data Archiving and Networked Services), het instituut dat als onderdeel van NWO en KNAW zich bezig houdt met de duurzame toegang tot digitale data voor de wetenschap, zag een duidelijke tendens waarbij allerlei onderwerpen op het vlak van toegang tot data zowel nationaal maar ook internationaal worden bediscussieerd. “Dat lijkt een beetje fort Europa, met hier en daar wat Amerikanen of een Canadees of een Australiër er bij. Vaak wordt de periferie echter vergeten – wat hier ‘the global south’ werd genoemd. We weten natuurlijk dat er daar een grote behoefte bestaat aan toegang tot data en publicaties. Maar die regio’s zijn vaak niet bij de discussie vertegenwoordigd. Nu was dat wel het geval en het is belangrijk dat dat vaker gebeurt.”

“De ontwikkelingen in Europa gaan razend snel. Je moet het tijdsperspectief in de gaten houden,” aldus Doorn, “In de Nederlandse repositories zitten naar schatting nu 600.000 publicaties, waarvan de helft via OA toegankelijk is. Dat is in een paar jaar tijd gerealiseerd. Onze datacollecties groeien de laatste jaren spectaculair, met zo’n dertig procent per jaar.”

TIMELINES?

Het moment waarop *alle* nieuwe publicaties in OA verschijnen, durft Doorn niet te benoemen. “Dat zal per land en per vakgebied verschillen. Ik denk overigens niet dat er ooit volledig OA gerealiseerd gaat worden. Het is een ideaal, maar er zijn goede gronden

NWO en Open Access in Nederland

NWO geeft jaarlijks ruim 700 miljoen euro uit aan onderzoekssubsidies. In 2010 heeft NWO vijf miljoen euro beschikbaar gesteld om OA te stimuleren, daarnaast werd kortgeleden eenmalig 360.000 euro extra in het Nederlandse vervolg van het project OAPEN gestoken. OAPEN is een Europees initiatief om boekpublicaties via OA voor iedereen toegankelijk te maken (www.oapen.org). Het project liep van 2008 tot februari 2011. Het heeft geleid tot meer dan duizend OA-boeken die gepubliceerd zijn in de OAPEN-bibliotheek.

om bepaalde zaken niet open en gratis toegankelijk te maken. Dat kan te maken hebben met privacy, met auteursbelangen of met bescherming; denk aan gedetailleerde archeologische vindplaatsen. Maar ik schat in dat over tien jaar het overgrote deel van de wetenschappelijke informatie digitaal toegankelijk is.”

Twee factoren zijn mede van invloed op de snelheid waarmee OA een standaard zou kunnen worden: de leeftijd van onderzoekers (en hun instelling) en de commercie: de uitgeversbelangen met hun business model. Waar verwacht Doorn de snelste ontwikkeling? “Onderzoekers zijn eerder geneigd om materiaal open toegankelijk te maken. Het gebeurt al veel en ze worden daartoe ook gestimuleerd door NWO en KNAW. Er zijn inmiddels uitgevers die aanhaken bij het OAPEN-initiatief van Amsterdam University Press (Open Access Publishing in European Networks, zie kader). Ik denk dat de rol van de uitgevers nog niet is uitgespeeld, maar ze zullen zich moeten aanpassen aan veranderende omstandigheden.”

Die strekking is ook van toepassing op een van de slotzinnen, die aansloot op de doelstelling van de bijeenkomst: ‘We are still confused (on open access) but on a much higher level.’ **dib**

15 praktijkverhalen over kennismanagement

15 bijzondere en persoonlijke verhalen, los van theorieën, stappenschema's en voorgeschreven protocollen. Verhalen over onverwachte tegenslagen en geweldige successen op de weg naar kennismanagement. Van McKinsey, Politieacademie, ICIMOD, KPMG Meijburg, Strukton, Kennisland, GGZ Delfland, Deloitte, Getronics Consulting, Winkwaves, Allen & Overy LLP, Shell, ING, Gemeente Amsterdam tot het ministerie van Financiën.

15 praktijkverhalen over kennismanagement is verkrijgbaar via de boekwinkel of rechtstreeks bij uitgeverij Essentials - www.essentials-media.nl.
ISBN 9789077252086, prijs € 29,95



Mathieu Weggeman: *“Het mooie van dit boek is dat het laat zien hoe sommige organisaties nog worstelen met de traditionele aanpak van kennismanagement – het managen van kennis – terwijl andere meer moderne opvattingen proberen toe te passen die vooral gebaseerd zijn op het produceren en delen van kennis door kenniswerkers te faciliteren.”*